

Đakrački kraj u srednjem vijeku

udžbenik zavičajne povijesti

Stjepan Benković

Pakrački kraj u srednjem vijeku

udžbenik zavičajne povijesti

VI. razred

Autor:	Stjepan Benković
Izdavač:	Povijesno društvo Pakrac - Lipik
Stručni savjetnik:	Jelena Hihlik Branko Križan
Lektor:	Sonja Tomašević
Izrada naslovnice:	Zdenko Vukoja
Grafička priprema:	Ivan Černi / FOTOimago
Naslovnica:	Utvrda sv. Ivana evanđelista slika Radovana Devlića
Zadnje korice:	Lice slavonskog banovca
Tisak:	Tiskara Arca d.o.o.
Naklada:	300 komada
Godina:	2016.

ISBN 978-953-57199-2-2 (Udžbenik zavičajne povijesti pakračkog kraja)
ISBN 978-953-57199-5-3 (sv. 3: Pakrački kraj u srednjem vijeku)

Pakrački kraj u srednjem vijeku

Kad započinje, a kad završava srednji vijek? Na koja manja razdoblja se dijeli? Opiši i objasni odnose u feudalnoj društvenoj piramidi. Tko su bili templari i ivanovci? Kako je izgledao srednjovjekovni grad? Kada je nastala Hrvatsko - Ugarska Država? Kojoj su dinastiji pripadali prvi njezini kraljevi? Što je personalna unija? Što znaš o provali Tatara u Hrvatsku? Kako je taj povijesni događaj utjecao na razvoj utvrda u Hrvatskoj?

Buzdovan iz Lipika, pronađen u potčinom jarku na dubini od 3 m. Potječe iz 15. stoljeća. Izrađen je od željeza a prevučen bakrom. Čuva se u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu.

Svetačje

Pakrački kraj u ranom srednjem vijeku nalazio se u sastavu starohrvatske županije **Svetačje**. Županija Svetačje ukinuta je ulaskom Hrvatske u personalnu uniju s Ugarskom 1102. godine. Od tada se imenom Svetačje nazivao južni dio Zagrebačke biskupije. Ime Svetačje potječe od mnoštva svetih izvora tzv. svetinja koji su se nalazili na ovom prostoru. Središnji dio Svetačja koji danas obuhvaća prostor Gradova

Pakraca i Lipika, zvao se **Pakar**, a ime je dobio po istoimenoj rijeci, današnjoj Bijeloj. Naime, u srednjem vijeku dvije najveće rijeke pakračkog kraja nazivale su se drugim imenima. Tako se Bijela nazivala Pakar a Pakra Pakrac. U preostalom dijelu srednjeg vijeka pakrački kraj nalazio se u sastavu **Križevačke županije**.

Kako se zvala starohrvatska županija u kojoj se nalazio pakrački kraj u srednjem vijeku? Otkud potječe njezino ime? Kako se nazivao središnji dio Svetačja?

Pakrački kraj u 13. stoljeću

Pakar, Pakrac i Nadiha

Pakrački kraj bio je podijeljen u nekoliko feudalnih posjeda koje je kralj dodijelio zaslužnim plemićima i crkvenim redovima. Najveći posjed, **Pakar**, uživali su mađarski plemići **Tetenji**. Oni su imali svoje sjedište u **Petrovini** – pokraj današnjih Sređana. U Petrovini se nalazila crkva sv. Petra, po kojoj je mjesto i dobilo ime. Pored crkve Tetenji su sagradili snažnu utvrdu, gospodarske i stambene zgrade, a tamo se nalazio i franjevački samostan. Na javnom trgu obznanjivale su se odredbe i naredbe, svake srijede održavao se sajam, pa se Petrovina po tome kasnije preimenovala u Sređane.

Tetenji, članovi mađarskog visokog plemstva, sukobljavali su se s **hrvatskim starosjedilačkim nižim plemstvom** koje je imalo posjede oko današnje Poljane, Antunovca, Gaja, Duhova i Uljanika. Pokušavali su se pomoći njihovih posjeda, ali im to uglavnom nije uspijevalo.

Iz posjeda Pakar **1238.** godine izdvojio se posjed istočno od srednjeg toka rijeke Pakrac tj. današnje Pakre. Posjed dobiva ime **Pakrac**, a njegovim gospodarima postaju **ivanovci**, svećeničko-viteški red. Ivanovci su na svom posjedu nakon provala Tatara izgradili moćnu utvrdu sv. Ivana evanđelista, čije ostatke možemo i danas vidjeti u središtu grada Pakraca. U utvrđi je od **1256. do 1260.** godine radila **kovnica novca**, nakon čega je preseljena u Zagreb. Prvi spomen grada Pakraca datira iz **1278.** godine, kad se razvio kao podgrađe ivanovačke utvrde. Ivanovci su gospodarili Pakracom do **1539.** godine kada postaje vlasništvo Ivana i Nikole Zrinskog.

Grad Pakrac oko 1500. g.

Sjeverno i južno od ovih posjeda nalazio se posjed **Nadiha**, čiji su gospodari bili plemići njemačkog podrijetla **Tiboltovići**. Njihove moćne utvrde bile su Sirač i Bijela Stijena.

Katastarski plan pakračke utvrde iz 1864. godine

Crkveni red **templari** u svom su vlasništvu držali posjed **Rašašku** s istoimenom tvrđavom još od 1210. godine. Posjed Rašaška prostirao se južno od Donjeg Čaglića, oko sela Rogolja, Bobara i potoka Rašaške. **Benediktinci** su bili gospodari samostana sv. Margarite u Bijeloj i posjeda Vojuša sa sjedištem u današnjem selu Bujavica.

Nabroji srednjovjekovne posjede pakračkog kraja? Tko su bili njihovi vlasnici? Koji je posjed bio najveći? Gdje je bilo njegovo središte? Koji su crkveni redovi imali posjede u pakračkom kraju? Tko su bili Tetenji i Tiboltovići? Kako se zvao posjed Tiboltovića i gdje se prostirao? Koje su bile njihove najmoćnije utvrde? U čijem je vlasništvu bio posjed Rašaška?

Utvrda sv. Ivana evanđelista

Utvrda sv. Ivana evanđelista bila jedna od najvećih i najmoćnijih utvrda u Slavoniji. Takvu utvrdu mogli su sagraditi samo članovi bogatog crkvenog reda kao što su to bili ivanovci. Utvrda je jezgra današnjeg grada Pakraca. Prema katastarskom planu iz 1864. godine možemo rekonstruirati njezin izgled. Imala je oblik nepravilnog peterokuta. Sedam okruglih kula bilo je povezano debelim zidinama. U sredini utvrde nalazila se visoka branič-kula. Široki opkop napajao se vodom iz obližnjeg potoka i močvare. Kao nizinsku utvrdu dodatno su ju branile okolne brdske utvrde Bijela Stijena, Čaklovac i Rašaška.

Tko je sagradio utvrdu sv. Ivana evanđeliste? Opiši ju!

Slavonski banovac

U pakračkoj kovnici novca kovao se slavonski banovac, srednjovjekovni novac namijenjen Slavoniji koji je zbog svoje kvalitete bio u uporabi i u susjednoj Mađarskoj, Sloveniji, Bosni i Rumunjskoj. Kovao se od **1235. do 1384.** kada je izbačen iz uporabe. Slavonski banovac izrađivao se od srebra visoke kvalitete, promjer mu je bio 15 mm, a težina 0,93 g. Na novcu se nalazio lik kune u trku jer je krzno kune bilo sredstvo plaćanja u Slavoniji prije uvođenja novca. Otud potječe ime za novčanu jedinicu Republike Hrvatske. U svoje vrijeme bio je jedna od najkvalitetnijih i najcjenjenijih valuta Europe.

Koji novac je kovao u pakračkoj kovnici novca? Od kojeg je metala bio izrađen? Koja je životinja prikazana na njemu? Što je bilo sredstvo plaćanja u Slavoniji prije uvođenja novca?

Čaklovac

Utvrda Čaklovac jedina je očuvana srednjovjekovna utvrda na području današnjih gradova Pakraca i Lipika. Sagrađio ju je krajem **13. stoljeća** mađarski plemić **Čak** po kome je i dobila ime. Utvrda je sagrađena na Čaklovačkom brdu, dok se u podnožju brda razvilo malo podgrađe. Posjed utvrde Čaklovac bio je vrlo malen. Možemo reći kako je to manji tvrđi grad koji se

sastojao samo od branič-kule u kojoj se nalazio stan. Jedinstvena je jer ima oblik peterokuta. Čaklovac su Osmanlije zauzele 1543. godine, a za njihove vladavine

postao je pogranična turska utvrda i sjedište nahije. Nakon oslobođenja od Osmanlija, utvrda Čaklovac izgubila je svoju obrambenu ulogu i ostala napuštena, a očuvala se zahvaljujući teškoj pristupačnosti i izoliranosti od ostalih naselja.

Tko je i kada sagrađio utvrdu Čaklovac? Što znaš o izgledu utvrde? Kakva je njezina uloga u doba Osmanlija? Zbog čega je ostala najočuvanijom utvrdom u pakračkom kraju?

Crkva sv. Pantelejmona kod Tornja

Crkva Svetog Trojstva sagrađena je u **15. stoljeću** u blizini današnjeg naselja Toranj. Sagrađili su ju plemići **Tetenji** kao zavjetnu crkvu, u gotičkom stilu. Osnova crkve ima oblik trolista - djeteline. Jedinstvena je građevina na cijelom srednjoeuropskom prostoru zbog svoda i trolisnog oblika. Zbog toga je zaštićeno kulturno dobro, jedina očuvana crkva iz srednjeg vijeka u pakračkom kraju i među rijetkima u sjeveroistočnoj Hrvatskoj. Dolaskom Turaka propada, u 18. stoljeću dolazi u vlasništvo Pravoslavne Crkve i mijenja naziv u crkvu sv. Pantelejmona.

Kada je sagrađena crkva kod Tornja? Tko ju je sagrađio? Zašto je toliko jedinstvena na cijelom srednjoeuropskom prostoru? Kada dolazi u posjed Pravoslavne Crkve?

Crkva sv. Stjepana u Dragoviću

U selu Dragović nalaze se ostatci srednjovjekovne crkve sv. Stjepana koja je izgrađena u **13. stoljeću**. Vidljivo je da je bila prilično velika i da je građena od kamena. Čini se da ju je gradio neki bogati patron. Mogli bi to biti **Tibol-tovići** jer se crkva nalazila u sastavu njihova imanja. Od objekta je sačuvan jugozapadni i

dio sjeverozapadnog zida, te veći dio temelja koji je uglavnom u zemlji.

Gdje se nalaze ostatci srednjovjekovne crkve sv. Stjepana? Tko ju je i kada sagradio?

Ostatci crkve sv. Stjepana

Stećci iz Šeovice

U srednjem vijeku u Bosni je postojala Crkva bosanska. Nije bila povezana ni s Rimom ni s Carigradom. Njihovi pripadnici su se nazivali

krstjani, a na čelu Crkve stajao je djed. Katolička Crkva ih je optuživala za krivovjerje te je radila na njihovom uništenju. Bježeći pred Turcima, dio krstjana napustio je Bosnu i doselio se u Slavoniju.

Na pravoslavnom groblju u Šeovici nalazi se nadgrobnji spomenik – stećak. Na njemu, **bosanskom ćirilicom**, piše da ovdje počiva starac Radmio. Riječ starac označava vjeroučitelja

i visokog predstavnika u Crkvi bosanskoj. Na vrhu spomenika uklesan je križ krstjana. Uz ovaj stećak pronađen je još jedan manji. Stećci iz Šeovice dokazuju da je na ovom prostoru postojala **zajednica krstjana**. Ovakvi spomenici prava su rijetkost u Slavoniji. Ovo je jedini spomenik pisan bosanskom ćirilicom na području Slavonije.

Tko su bili krstjani? Kakav je odnos Katoličke Crkve prema krstjanima? Kojim pismom je ispisan stećak u Šeovici? Što nam dokazuje taj spomenik?

Izvor:

Povjesničar Branko Križan je u Zborniku Povijesnog društva Pakrac – Lipik br. 3 ovim riječima opisao značaj Pakraca u srednjem vijeku:

Grad (utvrda s podgrađem) na svom je vrhuncu bio u drugoj polovici XIII. i tijekom XIV. i XV. stoljeća i to je njegovo pravo zlatno doba. Pakrac su (iz)gradili ivanovci (hospitalci), srednjovjekovni redovnički red sv. Ivana Jeruzalemskog osnovan u Jeruzalemu 1099. godine. Ime su dobili po prvom samostanu njihova reda u Jeruzalemu koji je bio u blizini crkve sv. Ivana Krstitelja. Početkom XIV. stoljeća Pakrac je činila velika i slavna utvrda sv. Ivana – s branič-kulom u sredini – u kojoj su stanovali vitezovi sv. Ivana, ivanovci, čija je uloga bila čuvati ključne prometnice i suzbijati (bosanske) patarene.

Kako vidimo, tada Pakrac ni po čemu nije zaostajao za suvremenom zapadnom Europom. Ležao je na raskrižju ključnih prometnica i zato je bio sjedište pakračkog preceptorata i utvrđeni grad. U Pakracu je osnovana prva hrvatska kovnica novca zvanog banovac. Osim u Zagrebu i Čazmi, i u Pakracu je povremeno stolovao slavonski herceg Koloman, brat još slavnijeg hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. U Pakracu su stolovali vranski priori, npr. Ivan Paližna, banovi Stjepan Gutkeled i Nikola Šubić Zrinski, barun Trenk itd. Dok je u Pakracu hrvatski ban kovao novac, gradovi kao Bjelovar, Vinkovci, Nova Gradiška, Daruvar, Kutina, Novska, Županja i Karlovac bili su sela ili čak nisu ni postojali.

VAŽNO!

Svetačje: župa, dio Zagrebačke biskupije, sveti izvori
 Feudalni posjedi: Pakar, Pakrac, Nadiha, Vojuša, Topolovac
 Utvrda sv. Ivana evanđeliste – Pakrac, ivanovci
 Kovnica novca u Pakracu: slavonski banovac, kuna
 Čaklovac – najočuvanija utvrda
 Crkva sv. Stjepana – Dragović, 13. stoljeće
 Crkva sv. Pantelejmona; kod Tornja, gotički stil, 15. stoljeće
 Stećci u Šeovici – bosanska ćirilica, krstjani

1. U ranom srednjem vijeku pakrački kraj bio je dio starohrvatske županije _____, kasnije u sastavu _____ županije.
2. Najveći feudalni posjed u pakračkom kraju nazivao se _____, bio je vlasništvo mađarske plemićke obitelji _____.
3. Ivanovci su vladali posjedom _____ na kojemu su sagradili najveću utvrdu _____.

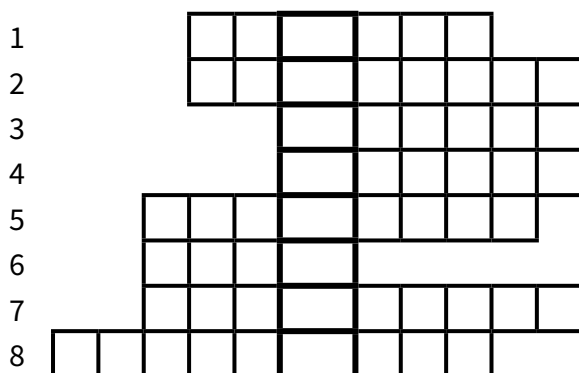
4. Spoji parove!

Tetenji	Nadiha
Tiboltovići	Pakar
benediktinci	Pakrac
templari	Rašaška
ivanovci	Bijela

5. Na prvu crtu napiši ime građevine, a na drugu mjesto gdje se građevina nalazi!

6. Ispuni križaljku i u označenom stupcu dobit ćeš ime crkvenog reda koji je vladao Rašaškom i Lijesnicom.

1. Feudalci koji su posjedovali posjed Pakar
2. Ime starohrvatske županije u čijem se sastavu nalazio pakrački kraj
3. Narodnosna pripadnost plemića Tetenjija
4. Naziv posjeda koji je 1238. došao u posjed ivanovaca
5. Ime najočuvanije utvrde u pakračkom kraju
6. Životinja koja je prikazana na slavonskom banovcu
7. Središte posjeda Pakar
8. Ime pakračke utvrde koju su sagradili ivanovci

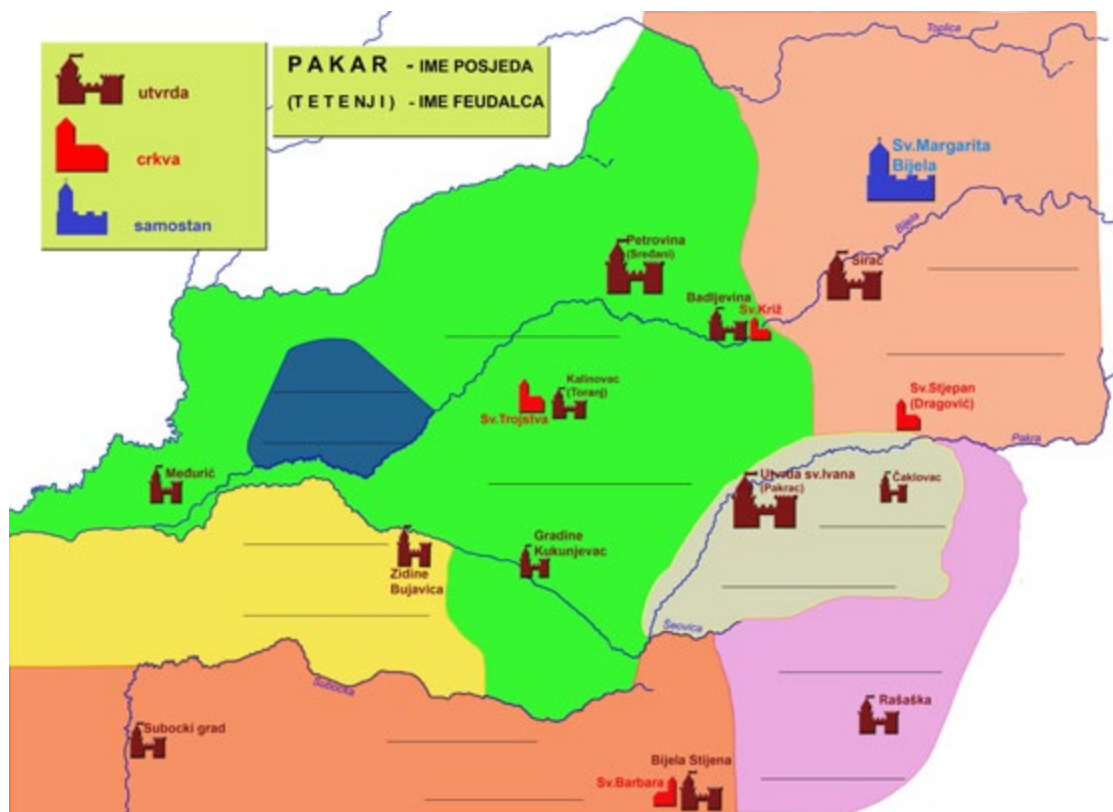
7. Nadopuni rečenice!

Stećci u Šeovici ispisani su _____.

Crkva _____ najočuvanija je srednjovjekovna crkva u pakračkom kraju.

Ime današnjeg hrvatskog novca potječe od _____ koji se jedno vrijeme kovao u Pakracu, a koji je na svom licu imao lik _____.

8. Na slijepu kartu upiši naziv feudalnog posjeda i njegova feudalca!

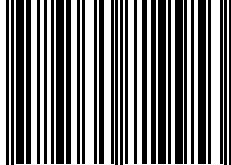

9. Na osnovi katastarskog plana pakračke utvrde iz 1864. godine, a prema svojoj zamisli, nacrtaj utvrdu!

ISBN 978-953-57199-5-3

9 789535 719953